

NOVES PUBLICACIONS SOBRE EGÈRIA

per SEBASTIÀ JANERAS

RESUM

Des de la darrera bibliografia egeriana, publicada per l'A. l'any 2003, han aparegut algunes noves traduccions de l'*Itinerarium* i diversos estudis sobre punts diversos de l'obra i del personatge. Aquesta nova bibliografia recull aquestes novetats, amb una brevíssima descripció.

Paraules Clau: Egèria, traduccions, publicacions.

ABSTRACT

Since the publication by the Author of the last biography of Egeria in 2003, some new translations of *Itinerarium* and several studies on different issues of both the work and the person have been published. This new bibliography collects these novelties with a very short description.

Keywords: Egeria, translations, publications.

Des de l'any 2003, en què vaig publicar una segona bibliografia egeriana,¹ han aparegut noves publicacions sobre Egèria, un personatge i un escrit, el seu *Itinerarium*, que és una font aparentment inesgotable de nous estudis. Com sempre, agrupo les noves publicacions sota tres títols: 1. el text; 2. traduccions; 3. estudis.

1. S. JANERAS, «Bibliografia egeriana recent», *RCatT* 28 (2003) 231-240; «Addenda», 507-510.

1. EL TEXT

Com és sabut, el text de l'*Itinerarium* ha rebut, des de la seva descoberta per Gamurrini, l'any 1884, en el *Codex Aretinus 405* (antic VI,3) diverses edicions.² Les més usades han estat la de P. Geyer (CSEL 39, 1898), la de E. Franceschini - R. Weber (CC 175, 1958) i modernament la de P. Maraval (SC 296, 1982). La novetat en aquest camp és la descoberta d'uns nous fragments conservats a Madrid i que omplen, en part, una de les llacunes del manuscrit d'Arezzo:

J. ALTURO, «Deux nouveaux fragments de l'*Itinerarium Egeriae* du IXe-Xe siècle», *Revue Bénédictine* 115 (2005) 241-250.

Es tracta de dos petis fragments que es completen mútuament, en escriptura aquitana del segle IX-X — anteriors, per tant, al manuscrit d'Arezzo, del segle XI —, conservats cosits en el llom d'un volum propietat d'un particular de Madrid, del qual no coneixem el contingut. El text d'aquest fragment correspon, precisament, en part, a una llacuna que presenta el manuscrit d'Arezzo en el capítol XVI.

Pel que fa a edicions del text de l'*Itinerarium* cal assenyalar encara una reimpressió molt recent:

Paul GEYER, *Sanctae Silviae quae fertur Peregrinatio ad loca sancta*, en *Id., Itinera Hierosolymitana saeculi IIII-VIII*, Nabu Press 2010, pp. 35-101.

Reimpressió en llibre de butxaca de la coneguda edició (CSEL 39, Viena 1898), que fou la base durant molts anys dels estudis sobre Egèria.

2. TRADUCCIONS

castellana

DOMÍNGUEZ MERINO, Manuel, *Itinerario o Peregrinación de Egeria (siglo IV)* (Biblioteca Cívica Digital), Mérida 2005: <http://marianosalazar.iespana.es>

Traducció castellana online, feta, com diu el mateix autor, «para mi propio uso y disfrute». De fet, pel que diu, va conèixer alguna altra traducció i algun estudi solament després de fer la seva (el text llatí se'l va baixar d'internet). La breu introducció no té interès. Un primer apèndix ofereix la traducció de la correspondència entre Abgar i Jesús, i un segon apèndix presenta la celebració actual del Triduum pasqual a Jerusalem. Al final consta que aquesta versió ha estat revisada i corregida per Luis Mariano Salazar Mora l'any 2007.

ARCE, Agustín, *Itinerario de la virgen Egeria* (BAC 352), Madrid: BAC 2010.

Tercera edició (la segona és del 1989) de la coneguda traducció (1981), acompanyada de l'edició del text llatí, del P. Arce, que es manté intacta, sense actualitzacions.

2. Jo mateix en vaig fer una: *Egèria, Pelegrinatge* (Fundació Bernat Metge 237-238), Barcelona 1986.

catalana

Egèria. Diari d'un pelegrinatge a Terra Santa. Introducció i traducció de Sebastià JANERAS, Barcelona: Centre de Pastoral Litúrgica 2010.

Es tracta d'una nova edició de la traducció ja publicada a la Fundació Bernat Metge (1986) i als «Clàssics del Cristianisme» 33 (1990), però revisada a fons, ampliada amb alguns textos complementaris i amb la incorporació, per primera vegada, del nou fragment publicat per Jesús Alturo, esmentat més amunt.

grega

Αἰθερίας Ὀδοιορικὸν εἰς τὸ Σινᾶ καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους. Εἰσαγωγὴ - μετὰφρασις - οὐλόγια ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρῆτου Νικοδήμου, ἡγουμένου τῆς Ἱ. Μ. Χρυσοποδαριτίσσης - Νεζερώων (Ἄνθη εὐσεβείας 9), Atenes: Τύνος 2007.

Aquesta traducció en reprèn una d'anterior (1989), que era una simple traducció, sense comentari. En aquesta l'autor hi afegeix un estudi introductori i l'enriqueix amb una bona quantitat de notes, sovint extenses. En la part litúrgica, assenyala sempre els salms i lectures corresponents a cada ofici, que el lector ha de descobrir que ha tret del Leccionari armeni editat per Dom Renoux, citat simplement en una nota de la introducció, però no inclòs en la Bibliografia. L'autor sembla desconèixer altres treballs que s'han fet sobre la litúrgia de Jerusalem, entre els quals, per exemple, dos que ja són clàssics: el meu sobre el Divendres Sant i el de Bertonière sobre la Vetlla pasqual, com també l'estudi d'Enrique Bermejo sobre la proclamació de la Bíblia en la litúrgia de Jerusalem. Malgrat que coneix la forma definitiva del nom d'Egèria, l'autor manté el que s'havia difós anteriorment: Etèria. El llibre conté, després de la traducció grega, el text llatí (*Peregrinatio ad loca sancta*) segons l'edició de Geyer.

sueca

Egeria. Resebrev från det heliga landet. Översättning och text introduktion av Christina SANDQUIST ÖBERG. Historisk inledning och kommentar av Per BRESKOW, Skellefteå 2007.

Com queda dit en el títol sencer del llibre, la traducció és de Christina Sandquist Öberg, la qual també fa una introducció al text, mentre que la introducció històrica i el comentari (aquest, tot sencer després de la traducció) és de Per Breskow. El comentari es divideix en dues parts: la primera (els viatges) va seguint capítol per capítol; la segona (part litúrgica) segueix els oficis i les festes de l'any d'acord amb la narració d'Egèria. Un apèndix presenta la traducció dels passatges de Pere Diaca, i el llibre es clou amb una bibliografia sintètica i uns índexs de noms i de llocs.

Amb la traducció sueca, les llengües a les quals ha estat traduït l'*Itinerarium* d'Egèria són ja divuit (comptant sempre només la primera traducció a cada llengua, perquè algunes n'han tingut més d'una). Torno a donar la llista, en la qual apareix l'ordre cronològic: rus (1889), italià (1890), anglès (1891), danès (1896), grec (1908), alemany (1919), castellà (1924), francès (1948), polonès (1962-1964), portuguès (1971), romanès (1982), català (1986), gallec (1991), neerlandès (1991), hongarès (1996), hebreu (1998), suec (2007).

3. ESTUDIS

a) *Articles de diccionari*

Es tracta sempre, en aquests casos, de presentacions sintètiques, com correspon a articles de diccionari.

JANERAS, Sebastià, «Egeria», en E. G. FARRUGIA (ed.), *Diccionario Enciclopédico del Oriente Cristiano*, Burgos: Monte Carmelo 2007, pp. 233-236.- Traducció romanesa: «Egeria», en E. G. FARRUGIA (ed.), *Dicționarul enciclopedic al răsăritului creștin*, Targu-Lapuș: Editura Galaxia Gutenberg 2005, pp. 264-266. Traducció anglesa: *Dictionary of the Christian East*, en curs de publicació.

MARAVAL. Pierre, «Egeria», en J. B. FRIEDMAN - K. M. FIGG (eds.), *Trade, Travel and Exploration in the Middle Ages: an Encyclopedia*, New York 2000, pp. 172-173.

MARAVAL, Pierre, «Égérie», en J. LECLANT (dir.), *Dictionnaire de l'Antiquité*, Paris: P.U.F. 2005, p. 762.

b) *Estudis*

BENGA, Daniel, «Pregătirea pentru botez și botezul catehumenilor în Ierusalim după catehezele mistagogice ale sfântului Chiril», *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din București* 1 (2001) 257-288.

Encara que no aparegui en el títol, Egèria hi és examinada profusament sobre el tema de la catequesi.

BENGA, Daniel, «Peregrinatio la muntele Sinai în antichitatea creștină», *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă "Patriarhul Justinian"* 5 (2005) 247-263.

Entre els antics pelegrinatges al Sinaí, el d'Egèria ocupa un lloc important en aquest estudi.

BERMEJO, Enrique, «La celebración de la Eucaristía en el *Itinerario* de Egeria. Terminología y liturgia», *Toletana* 12 (2005) 47-61.

Segons l'autor, que repassa la terminologia egeriana, fa notar que, en la primera part, la celebració eucarística és indicada sempre amb el terme *oblatio*. En la segona part, en canvi, apareixen els verbs *offerō*, *procedere*, *celebrare*, i els substantius *processio*, *oblatio*, *sacramentum*, *missa*. Aquest darrer terme presenta certs problemes d'interpretació. Personalment no crec que en tots els llocs hagi d'indicar la celebració eucarística. Algunes vegades, sí; d'altres, l'ofici o tota la celebració, que pot incloure, de vegades, l'oblació eucarística. D'altres, en canvi, com és sabut, significa el comiat.

BRAKMANN, Heinzgerd, «Am Ort der Freude stehen. Jerusalem, Egeria und ein altkirchlicher Kultbefehl», en N. C. SCHNABEL (ed.), *Laetare Jerusalem. Festschrift zum 100jährigen Ankommen der benediktinermönche auf dem Jerusalemer Zionsberg*, Münster: Aschendorff 2006, pp. 175-185.

L'A. examina unes monicions diaconals que apareixen sovint en el text d'Egeria, indicades sempre: *mittet vocem diaconus*, invitant a inclinar el cap per a rebre la benedicció del bisbe, i la indicació *quomodo stant*, expressió sobre la qual jo mateix havia atret l'atenció³ i que Brakmann estudia a fons.

DÍAZ Y DÍAZ, Manuel C., «Apuntes en torno a la historia textual del *Itinerarium Egeriae*», *Euphrosyne* n.s. 31 (2003) 333-338.

L'A. repassa els testimonis indirectes de l'*Itinerarium* (catàlegs de biblioteques, donacions, etc.), ja coneguts i n'afegeix un de nou, un document lleonès de l'any 1050, on consta, en la dotació de l'abat Fèlix, del monestir de San Miguel de la Vega: *Iterarium Eria uno*.

Díaz y Díaz fa constar que tots els fragments coneguts només són testimonis indirectes. Ara en coneixem un de directe, el fragment del text publicat per J. Alturo, esmentat a l'inici.

GEYER, Paul, *Kritische Bemerkungen zu S. Silviae Aquitanae Peregrinatio ad Loca Sancta*, Nabu Press 2010.

Reimpressió en llibre de butxaca de l'estudi publicat a Augsburg l'any 1890.

GIANNARELLI, Elena, «Egeria: A Journey through Liturgy, Exegesis and Devotion» (2003), en B. NEIL - G. D. DUNN - L. CROSS, *Prayer and Spirituality in the Early Church. 3. Liturgy and Life*, Brisbane 2003, pp. 233-243.

Després d'una breu descripció del personatge d'Egèria, l'A. es fixa en la que es pot anomenar la litúrgia del pelegrinatge i, després, en la

3. S. JANERAS, «Stare, actitud litúrgica en els capítols 24 i 25 de l'*Itinerarium Egeriae*», *RCatT* 9 (1984) 359-364; «Interpretació de quatre passatges de l'*Itinerarium Egeriae* (X, 7; XXVII, 1; XLVI, 1; XXIV, 5)», *RCatT* 10 (1985) 53-65.

litúrgia pròpiament de Jerusalem i en les mostres de devoció i en les reaccions de la gent.

GONZÁLEZ A., Sergio, «Análisis del *Itinerarium Egeriae* I-II», *Byzantion Nea Hellás* 28 (2009) 105-125.

Després d'una presentació de l'autora, la data, l'obra i l'estil, González fa una anàlisi filològica, frase per frase i gairebé paraula per paraula, dels dos primers capítols de l'*Itinerarium* d'Egèria.

HAMILTON, Catherine Sider, «Egeria the Pilgrim: Pilgrimage as Sacred Place and Time», 2008, 12 pp.

L'autora, professora a la Universitat de Toronto, després d'una ràpida presentació d'Egèria, es fixa sobretot en el seu itinerari bíblic, seguint els passos i els llocs, Bíblia en mà, del poble d'Israel. Es tracta d'una conferència pronunciada a la Canadian Society for Biblical Studies Annual Conference, Vancouver, juny de 2008, que es pot trobar a internet:

<http://www.philipharland.com/travel/TravelSiderHameltonEgeria%202008.pdf>

HUNT, E. D., «The Itinerary of Egeria: Reliving the Bible in the Fourth-Century Palestine», en SWANSON (dir.), *The Holy Land holy lands, and Christian history* (Studies in Church History 36), Rochester 2000, pp. 34-54.

Egèria ressegueix els llocs bíblics, que li són mostrats pels monjos. L'A. remarca el desig d'Egèria tant de visitar els llocs sants com els sants monjos.

HUNT, E. D., «The Date of the *Itinerarium Egeriae*, en *Studia Patristica* 38 (2001) 410-416.

L'A. torna a examinar la datació del sojorn d'Egèria a Jerusalem admesa ja per tothom des dels treballs del P. Devos (381-384) i posa certs dubtes sobre l'any 384.

MARAVAL, Pierre, «Les catéchèses baptismales (et mystagogiques) de Cyrille de Jérusalem et le témoignage d'Égérie», *Connaissance des Pères*, núm. 91 (2003) 29-35.

Com és sabut, en la qüestió de la catequesi, de la predicació de les catequesis, Egèria i Ciril s'acorden i es complementen. Egèria, fins i tot, cita unes paraules del bisbe de Jerusalem, el divendres abans de la Setmana Santa, que corresponen realment a unes paraules de Ciril en la catequesi 18.

MARAVAL, Pierre, «Égérie en chemin vers Jérusalem», *Le monde de la Bible*, núm 184 (2008) 13-15.

Breu article de divulgació. El mateix autor n'havia publicat anteriorment d'altres, a la mateixa revista, sobre els antics pelegrinatges a Jerusalem.

MOROZOWYCH, Mark, «Historicism and Egeria: Implications of *In eo typo*», *Ecclesia Orans* (2010)

Egèria empra l'expressió *in eo typo* exclusivament quan descriu la processó que, la tarda del Diumenge de Rams, baixa de l'Imbomon fins a la ciutat: *et sit deducetur episcopus in eo typo, quo tunc Dominus deductus est* (31, 3). Aquesta expressió, *hapax* en Egèria, no indica una acció mimètica, dramàtica; en aquest cas Egèria hauria pogut usar el terme *similiter*, que empra 51 vegades al llarg de l'*Itinerarium*. L'expressió té un sentit anamnètic i, doncs, plenament litúrgic.

PASCUAL, C., «Egeria, la dama peregrina», *Arbor* CLXXX, núm. 771-772 (2005) 451-464.

Presentació i descripció divulgativa del personatge i de l'obra d'Egèria.

REULING, Hanneke, «Pious Intrepidity: Egeria and the Ascetic Ideal», en J. SCWARTZ - M. POORTHUIS (eds.), *Saints and Role Models in Judaism and Christianity* (Jewish and Christian Perspectives Series 7), Leiden: Brill 2004, pp. 243-260.

En aquest estudi, que ja havia indicat en la meua darrera bibliografia (*Revista Catalana de Teologia* 28, 2003, p. 240), com en curs de publicació, l'autora examina a fons la qüestió de la condició d'Egèria: monja o dama piadosa. Estudia tota la terminologia egeriana relativa als monjos i les expressions adreçades a les seves corresponsals, com també el concepte d'ascetisme. Egèria seria una dama piadosa, dedicada a les coses de Deu en el món, no pas una dona consagrada a Déu en una comunitat. Les seves corresponsals, en canvi, semblen pertànyer realment a una comunitat amb la qual Egèria té lligams estrets.

Litúrgia de Jerusalem

Tots els estudis sobre la litúrgia de Jerusalem, en qualsevol dels seus aspectes, s'ocupen certament d'Egèria, com a primer testimoni, a més dels antics leccionaris o altres documents propiament litúrgics. Recullo només una obra que hi dedica tot un capítol:

FRASER, Michael Alexander, *The Feast of the Encaenia in the Fourth Century and in the Ancient Liturgical Sources of Jerusalem*, University of Durham, publicació online 2004, pp. 157-177.

El capítol cinquè està dedicat a Egèria i a l'historiador Sozòmenos: «The feast of the Encaenia in the Journal of Egeria and the Church History of Sozomen». Les pàgines indicades corresponen a Egèria.

<http://www.encaenia.org>

APÈNDIX

Pilgrimage of Egeria. Lectura d'una versió anglesa del text d'Egèria, per Community Audio (2008).

<http://www.archive.org/details/Egeria>